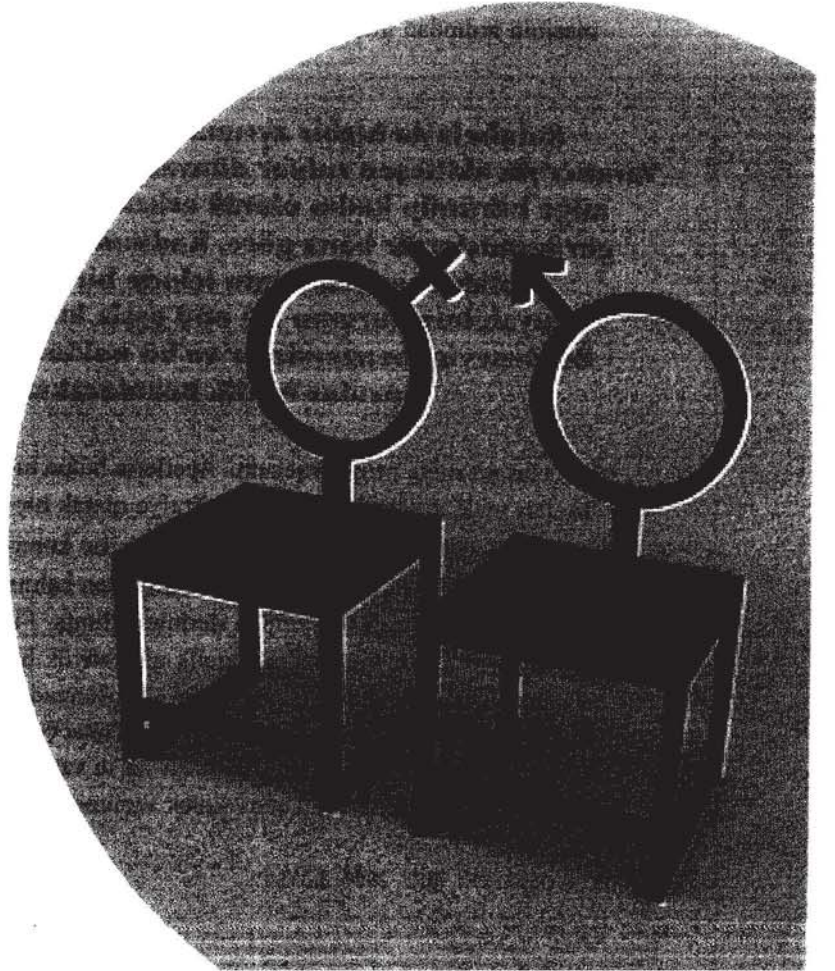

kadın üzerine soruşturma

CİHAN AKTAŞ
YILDIZ RAMAZANOĞLU

Soruşturma Soruları

1. “Kadın” konulu tartışmaların sizce eksik bıraktığı şeyler ve handikapları var mı? Varsa nelerdir?
2. “Kadın”ı bir varlık olarak nasıl konumlandırırsınız?
3. “Kadın” konusunun erkekten bağımsız olarak ele alınışı ve tartışılmasının sağlıklı olduğunu düşünüyor musunuz?
4. Müslümanları düşünsel açıdan ve pratikler açısından “kadın”la imtihan etsek neler söyleyebilirsiniz?
5. Feminizmin Müslüman dünyadaki kadın tartışmaları açısından katkı ve zaafiyetleri nelerdir?
6. Muhammed Arkoun’un “düşünülmeyen alan” diye bir kavramsallaştırması vardır. Ben de bazı konularda manipüle edici düşünceler için “konuşulmayan alan” şeklinde bir kavramsallaştırmayı öneriyorum. Bu bağlamda kadın konusunun Türkiye’de dürüstçe tartışıldığını düşünüyor musunuz? Bilhas-sa Müslüman dünya görüşüne sahip olanların kadın

konusundaki düşüncelerine bu durum nasıl yansımaktadır?

7. Müslüman kadın yazarların “feminizm” düşüncesinden etkilenerek İslam’ın dünya görüşüne dair sınırları zorladığı, hatta seküler bir mantıkla hareket ettiği konusundaki düşünceniz nedir?

8. Kur’an ve hadislerde kadının konumlandırılışı ile ilgili ne düşünüyorsunuz?

9. Kadınların kamu hayatına yoğun çıkışı (tahsili, çalışması, gündelik hayata katılması, sivil toplum örgütlerinde çalışması vb.) sizce kadın-erkek ve aile ilişkilerini nasıl etkilemiştir? Bu değişimi pozitif veya negatif hangi yönde değerlendirirsiniz?

10. “Kadın ve Din” konusuna dair düşüncelerde ve pratiklerde 1980 sonrası yaşanan değişimlerin, Türkiye’de Müslümanların din anlayışını nasıl etkilediğini düşünüyorsunuz?

YILDIZ RAMAZANOĞLU

1. Canların cinsiyetlerine göre tasnif edilip birinin diğerinden üstün olduğunun iddia edilmesi ve kadının yaratılışında ve varoluşunda bir eksiklik vehmedilmesi yeryüzünde egemenlik ve tahakküm arayışının ilk adımları. Bir cinsin bu şekilde bertaraf edilmesinin ardından güç ve hakimiyet yarışı doğrudan

Kalubela’da hiçbir ayrıma uğramadan Yaratıcı’yla akitleşen ruhlar dünyada ete kemiğe bürünüp kadın olarak erkek olarak görünmüşlerdir bana göre. Kadının anne olabilme, bedeninin içinde bir can taşıyabilme durumu ise onu eşsiz kılar. Bu deneyim benzersizdir ve bu noktada bozular eşitlik bozulacaksa.

tek cins arasında gerçekleşecekti. Ayetlerin bütün insanları renk, cinsiyet, kültür ve coğrafya olarak hiçbir ayrıma tâbi tutmadan muhatap alması, bu konuda bir berraklık olmasına rağmen cahiliyeden kalma ayrımcılık tarih içinde yeniden derinleştirilmiş. Fiziksel kimi farklılıklar, hatta annelik gibi büyük bir üstünlük zafiyet olarak öne sürülüp dış dünyadan koparılanın gerekçesi haline getirilmiş. Fakat çoğu okumuş erkek için bile kadınların Kur’an’ın vazettiği hakkaniyetli ve ahenkli statü kulak verilmeyi hak

eden bir talep değil. Bu konuda ezberlerin, konformist yaklaşımların cazibesi var.

2. Bunu Yunus Emre’nin bir beytinden yola çıkarak kavrayabiliriz. Ete kemiğe büründüm, Yunus diye göründüm der. Kalubela’da hiçbir ayrıma uğramadan Yaratıcı’yla akitleşen ruhlar dünyada ete kemiğe bürünüp kadın olarak erkek olarak görünmüşlerdir bana göre. Kadının anne olabilme, bedeninin içinde bir can taşıyabilme durumu ise onu eşsiz kılar. Bu deneyim benzersizdir ve bu noktada bozular eşitlik bozulacaksa. Kadın hayatı içerden kuşatır, avcı ve güçlü erkek ise daha dış halkadan. Bu farklı eğilimler kimseyi daha aşağı yapmaz. Bir de iş bölümü kalın çizgilerle ayrılmış da değildir. Günümüzde geysik avlayarak yaşamıyoruz. Kadın ve erkek, iç ve dış birbirinden beslenir, duruma göre yer değiştirir, geçişken ve değişkendir de aynı zamanda. Varoluş olarak M. Arabi’nin tanımlamalarına, kadının kıymetlendirilebilmesi, hukuku ve örtüsü açısından da Musa Carullah’a çok yakın duruyorum.

3. Alınamaz. Bu da bizi ayrı bir patolojiye götürür. Mesela ünlü feministlerden Kate Millet sonunda NewYork yakınlarında bir kadın çiftliği kurmuştu ve sanatçı kadınlar kadın kadına burada yaşıyor, üretiyorlardı. Sürüp sürmediğini bilmiyorum ama çok acıtır içimi, çok etkiler beni. Kadına yönelik şiddet, statü kaybettirici uygulamalar, aşağılamalar, anlayışsızlıklar nasıl bertaraf edilecek? Peki günümüzde erkekleri de aşağılayan, saygın rollerini tarumar eden, evdeki ağırlıklarını yok sayan kadın agregasyonu sineye mi çekilecek? Bu ikincisi çok yeni gelişmeler ve biraz da rövanşı andırıyor. Bu durumda meseleyi kadın, erkek çatışma eksenine kurarak değil, hak ve adalet duygusu gelişmiş kadın ve erkeklerle birlikte adalet-zulüm ekseninde yürütmek lazım.

4. İslam’ı bütün vahyi içine alan uzun bir yol olarak değerlendirirsek bu süreçte her zaman olağanüstü yetkin ve saygın kadınlar çıkıyor karşımıza; dünyanın kurucu öznesi olabilen kadınlar. Tek başına neredeyse Mekke’yi kuran bir Hz. Hacer, dünyayı sarsan Hz. Meryem, gücünü adını anarken bile hissettiğimiz Hz. Hatice.

Kur’an’ın mesajını Peygamber zamanında doğru bir şekilde algılayan sahabe zamanında kadınların toplumsal ibadetlere katılımı, Peygamber’in çadırının yanına çadır kurup itikafa girebilmeleri, Akabe’de biatlaşmaları, fakih, muhaddis olmaları, serbestçe

topluluk önünde Hz. Ömer'e itiraz edebilmelerinin ardından nasıl oldu da evden çıkması, çalışması bile tartışmaya açıldı, kadının beynini rafa kaldırmaya teşebbüs edildi. Bu her konuda kazanımlardan geri dönülmesi, saltanatın, eşitsizliğin, tahakkümün yeniden üretilmesi yüzünden. Yani sadece kadın meselesi değil, her konuda geriye, cahiliyenin zihinsel yapısına dönüş alametlerinin bir parçası, kadın meselesinde yazılan o aşağılayıcı külliyat ve uydurulan yüzlerce mevzu hadis. Geçtiğimiz günlerde bir yazarın yazısına gelen yorum bu zihniyetin bir damar olarak içimizde taptaze yaşadığını gösteriyor: Bir kadın, hayati bir tehlike olmadıkça dışarı çıkmaması ve varlığından kimsenin haberi olmaması gereken bir varlıkmuş. Kadını müstakil bir insan olarak bile görmeyen, dişileştirerek kullanıma açık bir cinsel obje olarak tanımlayan, bedensel fonksiyonlarına indirgeyen zihniyetin tezahürü.

5. Feminist hareketler, Müslüman dünyanın kadınlarını da kendi üzerlerine düşünmek için tetikledi. Bu birikim, Müslüman kadınları İslam adına ortaya konan pratiklerle eleştirel bir bakışla yeniden karşılaştırdı. Kadınlar varoluşu, bu dünyadaki misyonlarını ve temel hedeflerini sorgulamaya başladılar. Kadını bir erkeğe aidiyeti dışında doğrudan Allah ile olan sağlam ilişkisi ve konumu bakımından hür, tam ve müstakil gören yaklaşımlar ortaya çıktı ki İslam bunu gerektiriyor. Sorumluluklarımız kimsenin dolayımından değil; ölüm bizi yalnız bulacak ve hesabımız yalnız görülecek. Bireysel varoluş bir cinse ait olmaktan bağımsız bir şey. Kadını ısrarla sadece eşin ya da çocuğun uzantısı olarak tanımlamak isteyen konforlu yapı sarsıldı. Abartılmış annelik söylemi parçalandı. Öte yandan kimi uç noktalara da kayılmış olabilir tabii. Varoluşu erkek varoluşu olarak görüp bu alandan yeterince pay almak için anneliğimi siliyorum diyen kadınların etkisine giren kadınlar da başka bir uca savruldu. Sular bulanmadan durulmaz. Aslolan kimsenin ötekini inkişafını engellemediği yaşamın doğası içinde adaletle işlemlerini sağlayan bir ilişki biçimi kurmak.

6. Alışılmış bir yapı var. Dünyayı kavramak, siyaseti belirlemek ve kadının yerini tanımlamak erkeğin vazife ve yetkileri içinde görülmüş. Tanımlamak çoğu kez susturmayı ve sözünü kesmeyi de içine alan bir şiddete dönüşüyor bu dünyada. Müslüman erkekler bu konuda biraz panik içinde baştan beri. Kendini gerçekleştirmek isteyen, dünyaya dair söz

üreten içlerindeki enerjiyi daha büyük hedefler için seferber edebilen kadın profili ürkütüyor. Mesela tıp okumak isteyen bir genç kız kontrolden çıkmış gibi endişe yaratıyor kimi çevrelerde. Geleneksel rollerdeki en küçük değişiklik bile istenmiyor aslında. Gerçi bunlar epeyce aşıldı artık. İslam'dan değil, dar ve küçük vizyonlardan gelen zihniyetler kırıldı ama yine de güçlü bir damar var. Erkeklerin kendilerine olan özgüvenleri arttıkça daha iyi eğitilmiş kadınlarla hayat arkadaşlığını tercih ediyorlar. Bu, Tanzimat'tan beri bütün İslam dünyasında böyle. Bir bilinç yükselmesi var. Bedenin ötesine geçen çok boyutlu eş arayışı yaygın.

Kadını ısrarla sadece eşin ya da çocuğun uzantısı olarak tanımlamak isteyen konforlu yapı sarsıldı. Abartılmış annelik söylemi parçalandı. Öte yandan kimi uç noktalara da kayılmış olabilir tabii.

8. Bu kaynaklarda eşitliğin, hakkaniyetin, sevgi ve şefkatin derin bir kadın ve erkek birliğinin varoluşunun kurulumunu görüyorum. Aşk, işbirliği, dayanışma, veli olma tavsiye değil emrediliyor. Ahzap 35. ayet çok etkileyici, çarpıcı bir örnek. En mükemmel yaşam biçimi mümin kadınlar ve erkekler olarak her ikisi için de tek tek sayılır. Bu "görülen lüzum üzerine" kadınlarla erkekleri ontolojik olarak eşitlemek için birlikte sorumlu kılmak ve hak sahibi yapmak için böyle yapılmıştır. Çünkü "ey müminler" denildiğinde sadece erkekleri anlayan insanlar var hâlâ. Hatta kadına neredeyse pozitif ayrımcılık yapılan söylemler var. Feminizmden çok daha fazlasını vaat ediyor İslam. Erkek ve kadın Allah'a teslim olduklarında mükemmel bir can yoldaşlığı oluşuyor.

9. Bir Müslümanın kendini en mükemmel bir şekilde gerçekleştirmek, varoluşunu derinleştirmek istemesinden daha doğal bir şey olamaz. Kadınlar da içlerine sinen bir yaşamı kurmak için çalışacaklar tabii. Önemli olan kadın ve erkek herkesin önünün açık olması; bir kadın çalışmak istemediğinde, evden çıkmak istemediğinde varoluşunu bu şekilde yaşamak istediğinde bunun bir tercih olması, zorlama değil. Sadece kişisel hayatına, bireysel refah ve mutluluğuna hatta kurtuluşuna odaklanan erkeklere ve kadınlara daha az saygı duyabiliriz, o ayrı. Bütün er-

kekler üniversite okumak zorunda olmadığı gibi kadınların da hepsi bunu isteyecek değildir. Ümmetin içinden birileri bunu istediğinde yolunun açık tutulması farz-ı kifayenin gereğidir. Topluma sahip çıkmak için, İslamî maslahatın gereğini yerine getirmek için çalışma hasletine sahip kadınların evde eşleri tarafından engellenmesi zulüm, desteklenmesi ise maslahat icabı. Çünkü sadece kişisel hayatına gömülmüş, gündelik hedeflere odaklanmış yeterince insan varken, İslam'ın gösterdiği temel hedefler doğrultusunda bunu aşmaya çalışan, toplumsal çalışmalara yönelen bir avuç kadını bastırmaya çalışmak vebali olan, altından kalkılamayacak bir cürüm olur.

Kadınların hayata daha etkin ve zengin açılımlarla katılımı dinin pratik olarak güncellenmesine, yeniden daha sağlam üretilmesine yol açtı. Batı tarzı yaşam biçimine iyi bir cevap verildi. Yetersizlikler, tutarsızlıklar ve yozlaşmalara rağmen özgüven yükselişi var.

10. Yeni bir zihinsel yapılanma oluştu. Kadınların hayata daha etkin ve zengin açılımlarla katılımı dinin pratik olarak güncellenmesine, yeniden daha sağlam üretilmesine yol açtı. Batı tarzı yaşam biçimine iyi bir cevap verildi. Yetersizlikler, tutarsızlıklar ve yozlaşmalara rağmen özgüven yükselişi var. Erkeklerin eğilip bükülmeleri karşısında kadınlar dinî değerlerin daha sağlam taşıyıcıları oldular. Erkeklerin kendini kamufle etme ihtiyacı duydukları zamanlarda kadınlar başörtüleriyle "burada" ve dünyevî kayıplara rağmen özveriyle durabildiklerini daha çok gösterdiler. Bu konular üzerine yapılan tartışmalar bizi kendi gettomuzdan çıkardı, konforumuzu bozdu ve bizi başka pratiklerle de buluşturdu. Modernliğin kazanımlarıyla da karşılaştırdı. Bir lümpenleşme var ve bu çok daha şiddetli olabilirdi, İslam'a yaslanan değerler tamamen etkisini kaybedebilirdi. Kadınların koruyucu ve taşıyıcı olduğunu çok somut olarak yaşıyoruz, görüyoruz. Hâlâ evlerde tefsir dersleri yapan, gençler üzerine, yeni nesiller üzerine kafa yoran, fedakarlıkla çalışmalar yapan kadınlar var. Bu talepler erkekleri de daha çok motive ediyor, gündelik hayatın cazgırlığı içinden yeni bir ufuk doğmasına yol açıyor. Bu bir süreç. Evrile-

rek, değişerek, sorgulayarak ama ana yolu kaybetmeme çabalarıyla sürüyor.

CİHAN AKTAŞ

1. Kadın konulu tartışmaların elbette eksiği ve handikapları var olmalı ki hâlâ sürüyorlar. İnsanlığın en az üç bin yıldan bu yana kısmen de olsa kötürüm bırakılmış cinsi, kadın. Muhtemelen romantik şair hissiyatının bakışı muhayyel olmaya devam edecektir. Hakiki kadın kişiliği ise belki de tarihte, yazılı kayıtlarda yer almayan, işte o yer almayı nedeniyle de varlığını gerçekleştiren kişidir. Derrida bir açıdan kadın tartışmalarında problemlili olan noktaya işte bu şekilde işaret etmişti: Feminist tartışmalar son tahlilde hakiki kadının, tarih içinde veya kültürde görünmeyen ("erkekegemen kültürel yapı karşısında" doğasını ve kişiliğini korumak için de görünmemesi gereken) kadın olduğunu anlatmaya çalışıyor gibidir, bu düşünür. Çünkü kadın, yazılı tarih ve kültür açısından mevcut olabilseydi, yazılı tarih ve kültürde görünürdü. "Kadın yoktur." derken Derrida, kadının özgül varlığının tarih ve kültür açısından geçerli herhangi bir kanıtlanma arayışının dışında duran konumlanışına ironik bir göndermede bulunuyordu.

Kadın insanî ilişkilerden yalıtılmışlığından kaynaklanan görmeme biçimleri, onun zayıf ve ikincil cins olarak belirlenen konumunu desteklerler. Fakat üretim, sanat ve toplumsallık, yazılı tarihin ve kültürün bize aktardığından daha derin katmanlara sahiptir. Yazılı tarihte kadını göremeyişimiz, ille de bir yokluğa ya da bir yokluk görüntüsüne sebep olan büyük bir ezme ve bastırma mekanizmasının varlığına işaret etmeyebilir de. İranlı düşünür Abdülkerim Suruş da benzeri bir handikapa değiniyor: Kadınların binlerce yıldan bu yana ezilmiş olduğuna dair kabul, bu cinsin ezilmeye yatkın hatta meyilli olduğu şeklinde bir çıkarıma kapı açmaz mı...

Dolayısıyla kadınların tarih içindeki konumlarının günümüzde oluşturulmuş şemalarla tam olarak ifade edilemeyeceği şeklinde anlayabiliriz bu eleştirileri.

Feminist eleştiriler de burada bir ayrılma gösteriyor zaten: Tarihten dışlanmaya yol açan var olma biçimi belki de kadınların doğalarına uygun yaşama taleplerinin bir sonucudur. Belki de yüceltilen kadınlık değerleri kendini korumak adına, daha ziyade erkeklerle ait olduğu düşünülen bir kültürün güç kazanı-

mıyla ve kamusallıkla ilgili belirleyici niteliklerine mesafeli olmalıydı.

Bir açıdan insanlık bin yıl önce nasılsa, şimdi de aynıdır. Günümüzde de kadınlar anne olmak için iş hayatlarından feragat ediyorlar. Modern dünyanın ilke seviyesinde getirdiği ya da hatırlattığı bir gelişme, kadına seçme imkanı sunmasıdır sanırım.

Fakat yine de kadınların bu görece özgürlüğü her zaman, kimliklerinin, aidiyetlerinin üzerinde bir var olma şansı sunamıyor onlara.

Sadece bulunduğu toplumun çirkinlikleri, kötülükleri ve baskıları, korkutucu yanları, irkiltici sahneleri üzerine konuşan kadın nüfustan sayılmaya adaydır sanki.

Hakiki kadın kimliği, özsel kadın ya da günümüzde beyaz Batılı kadın özne olarak görünüyor. Dünyanın bütün kadınları işte bu model üzerinden ölçülüp biçiliyor, nüfusa ekleniyor ya da nüfustan düşürülüyorlar.

Boby Sayyid'in Fundamentalizm Korkusu'nda irdelediği bu sorunun, günümüz kadın tartışmalarında en önemli problem olduğu kanısındayım. Çok költürcülük bu anlamda, hakim kültürün ikincil saydığı öteki kültürleri sofistike yollarla yerinden yurdundan etmesi şeklinde tezahür ediyor. Bir hakim kültür vardır, bir de öteki tamamlayıcı renkler ve desenler!

Bu durumda yerinden yurdundan edilen Batılı olmayan kadın nasıl hakiki anlamda var olacaktır şeklinde bir soru çıkıyor karşımıza...

2,3. Bu tür bağımsız bir görmenin mümkün olmayacağı kanısındayım. Ne mümkün ne de kullanışlı. "Biri, ötekidir" isimli bir kitabı var, Elizabeth Baudinter'in. Bu kitabı eleştirdiğim bir yazının başlığı, "Biri, Ötekini Yitirmemeli"ydi.

Biri diğeri içindir ama, bu birinin diğeri olduğu veya olması gerektiği anlamına gelmez; Levinas Sonuza Tanıklık'ta bu görüşü kurcalıyor.

Kadın sonuçta toplumunun ve tarihinin, coğrafyasının soyut bir parçası değil. Bir taraftan karşı kampta işaretlenen erkek, kadının aynı zamanda hem babası, hem eşi, hem çocuklarının babası, hem de kardeşi veya oğlu olabilir.

Kadın elbette öncelikle doğurganlığıyla ayrılıyor erkekten, ama aynı zamanda erkeği de doğuruyor. Do-

ğurganlığın getirdiği yaradılanın, canın, emeğin, sabrın değerini verebilme gibi bir özelliğiyle nispeten barışçı da olsa, yine aynı nedenle, yaradılanı, doğurulanı korumak için kavgacı da olabilir kadın. Çevreye açılma ve iletişim gibi alanlarda kadınlar erkeklere göre daha cesur ve girişimci. Aile ilişkilerinde de yönlendirici olan kadındır aslında. Reklamlar kadınların, annelerin dikkatini çekmeye yönelik olarak hazırlanırlar öncelikle. Çünkü aile içinde alış-veriş konusunda karar verici olan da kadın olur genellikle.

Bütün bu özelliklerden hareketle kadının yaşanılan ortamı seçme, kurma ve geliştirme gibi konularda yapısal olarak yetenekli olduğunu söylemek olası.

Büyüten, besleyen, yuvayı kuran kadındır; ya da kadındır etcil kültürden otçul kültüre geçmede önyak olan; feminist kaynaklarda böyle ifade edilir kadının kadim tarih içindeki rolü. Kadınlık konusundaki abartılı söylemleri geçmiş bin yıllar boyunca kadın cinsinin ezilmesi, baskı altına alınması, insan yerine bile konulmamasına yönelik bir tepki olarak görmek de olası. Bu konudaki abartılı ifadeler bazen ideolojikleştirilen ya da genel sisteme eklenirken deforme olan bir harekete has özellikler de gösteriyor. Yani, geçmişte "Yaşasın devrimci mücadelemiz" denmişse, şimdi de "yaşasın kadınlık mücadelemiz" deniliyor. Ama kadınlık da sonuçta erkeklik değerlerinin varlığıyla birlikte anlam kazanan bir olgu, yani erkeklik olgusuyla karşılaşmadığı, erkeklik olgusu tarafından beslenmediği sürece tek başına kadınlık olgusu, varoluşunun hikmetli alanlarına açılmaz.

Kadın sonuçta toplumunun ve tarihinin, coğrafyasının soyut bir parçası değil. Bir taraftan karşı kampta işaretlenen erkek, kadının aynı zamanda hem babası, hem eşi, hem çocuklarının babası, hem de kardeşi veya oğlu olabilir.

Sosyolojik açıdan ise bence kadın üzerine yapılan değerlendirmeler, yukarıda ifade etmiş olduğum gibi, çoğu zaman özsel beyaz Batılı kadın modeli üzerinden yürütülüyor. Gelişmişlik, özgürlük, mutluluk, güzellik, hayat tarzı gibi başlıklar, bu kadın modeli üzerinden değerlendiriliyor.

Bu değerlendirmeler de kadınların bütün dünyada ve tarih boyunca temsil ettikleri zenginlikleri ve üretimlerini, hayat görüşlerini ve hayattaki duruşlarını zayıflatan baskın bir sunuşla yapılıyor.

Oysa ki mesela hayat tarzı gibi bir konuda tek bir kadın bakış açısından söz edilemez 'Kadınca', evet ama neye göre, kime göre 'kadınca'. Günümüzde kadınlık da erkeklik de hazır giyim gibi pazarlanıyor. Zıtların birliğine inanıyorum; biri ötekini gerektiriyor, biri çarpıldığında diğeri de çarpılıyor. Tüketici kültür tarafından oluşturulan kadınca duruşun ötesinde, bir kişilik arayışını önemsiyorum.

Günümüzde kadınlık da erkeklik de hazır giyim gibi pazarlanıyor. Zıtların birliğine inanıyorum; biri ötekini gerektiriyor, biri çarpıldığında diğeri de çarpılıyor. Tüketici kültür tarafından oluşturulan kadınca duruşun ötesinde, bir kişilik arayışını önemsiyorum.

4. Bu konuda bütün Müslümanların aynı seviyede değerlendirilmesi elbette haksızlık olur. Kaldı ki dini gerekçeler ileri sürülerek ezilme biçimlerini oluşturan ve koruyanlar bazen de kadınlar oluyorlar. Ya da mesela ikinci evlilik gibi bir konuda kadınlarla erkekler eşit ölçüde sorumluluk sahibidirler.

Müslümanların kadın konulu tartışmalarında kafa karışıklığına yol açan en önemli yaklaşımlardan ilki şudur: Modernleşmeyle gelen birçok değişimin yol açtığı problemlere çözüm aranırken, sanki bu değişimlerden o hiç etkilenmemiş gibi kadının geleneksel konumunun korunmasında, bu korunmanın da salt kadın cinsinin çabalarına yükletilmesinde ısrar edilir bazen. Kadın hem aileyi koruyup gözetecek kadar bugünün, hayatın içinde hem de bir saflaşma adına bugünün yozlaştığı düşünülen karmaşasının çok dışında, yukarılarında bir yerde var olabilmeli!

Bir diğer mesele ise, İslam dünyasının modern Batı ile karşılaşmasında, kadınlara ilişkin hiçbir mesele yokmuş gibi hareket edildiği için, kadın meseleleri alanında meydana gelen yığılmadır. Bu yığılma da içinde bulunduğumuz dönemlerde İslam'ın, İslam dünyasının zayıf noktası gibi görünen kadın meselesi üzerinden tartışılmasını getirmiştir.

Başka bir mesele, soyut ve parçalı kadın algısıdır. Erkekler hem modern mitler hem de hurafeler nedeniyle parçalı, kusurlu, lekeli, lekelenmeye açık bir kadın algısına sahip olarak yetişiyorlar. Moda ve reklam sektörlerince dolaşımda tutulan imgeler, kadın bedeninin parçalı olarak algılanmasına yol açıyor. Kimi erkekler ise din adına İsrailiyattan beslenen menkıbelerde tanımlanan fitne fesat kaynağı kadın örneklerinden hareketle, karşıt cinsi ya azize ya da "etekli şeytan" olarak görmeye yatkınlıyorlar. Bu iki bakış açısının da kadını (anne veya azize olmayan kadını) sakatladığı söylenebilir.

Geleneğimizin ve kültürümüzün kadına tanıdığı yüce makamdan hareketle, kadınlarla ilgili meselelerin Müslümanlar için fantazi olduğunu düşünen yazarlar ve aydınlar tanıdım. İran'da, kadın meseleleri üzerine tartışmayı bir fazlalık olarak gören, bu tartışmalarla vakit yitirmek yerine Rehber'in kadın konusundaki görüşlerini dinlemenin yeterli olacağını savunan gazetecilerle karşılaştım.

Oysa hiçbir sorun ve çözüm olduğu gibi kalmaz ve her dönemin kendine özgü bir oluşumu, varoluşu, açıklama biçimi, muhalefeti ve eleştirisi olabilmelidir.

Kadınlar Müslüman toplumların görünen yüzünü temsil ediyorlar. Bu nedenle de İslam üzerine tartışmalar onlar üzerinden yürütülüyor. Başörtüsü yasaklarının sebep olduğu bir ketlenme kadar, bir "acı sıçraması"ndan da söz etmek olası, başörtüsünün sorun haline dönüştüğü toplumların kadınları konusunda.

Türkiye'de estetik tartışmalarında kimi muhafazakar yazarların tıpkı laikçiler gibi başörtülülere rüküşlükle suçladığı görülüyor zaman zaman. Bu suçlamaların bana doğru gelmeyen bir estetik algıyla yapıldığını söyleyebilirim. Benzeri suçlamalarda bulunanların başörtülülere son tahlilde nasıl bir giyim tarzı önerdikleri de anlaşılıyor üstelik.

Varoşlarda hayata tutunmaya çalışan mustazaf insanların dinsel değerlerine sıkı sıkı sarılması anlaşılabilir bir vakta. Bu nedenle de her başörtülü ille de başörtüsünü büyük anlamlar ve idealler yükleyerek örtüyordur diyemeyiz. Varoş tarzı başörtüsü en azından bir ölçüde bir meşruiyet kazanma anlamına geliyor.

Estetik olgunlaşma ise bir süreç meselesidir ve estetik oluşum, etiğe içkin bir olgudur. Başörtülülerin

estetik algıları içinde buldukları mağduriyet sahnelerinden bağımsız değerlendirilemez. Başörtülüler rüküşlkle suçlanırken, sanki başını örtmeyen kadın nüfusunun tamamına yakınının zevkli giyindiği var sayılıyor. Başörtülülerin, pek çok açıdan olduğu gibi estetik açıdan da yasaklardan kaynaklanan mahrumiyetlere rağmen başlarını dik tutmaya çalıştıkları gerçeği, bu tartışmalarda sıklıkla ihmal edilen bir diğer husus.

5. Feminizm bazen öncelikle “kadını annelik özelliğinin zayıf düşürdüğü” gibi bir başlıkla anlaşılır ya da erkeklerden nefret eden çirkin veya “evde kalmış” kadınların ideolojisi olarak gösterilir. Bu kavrayışta, büyük bir eleştiri dalgasının gündem başlıklarında çoğalan çeşitliliğinin ayırdına varılmadığı açık.

Elbette anneliği (tıpkı toplumsal cinsiyet için sürdürüldüğü şekilde) eleştiren feministler vardır. Bu eleştiriler de çoğu zaman kadının varlığını annelik özelliğiyle kıymetlendiren toplumsal yargılara yönelik tepkilerle açıklanabilir düzeyde seyrediyor. Kadın için şair, ressam, yazar, siyasetçi, bürokrat, sinema yönetmeni (hatta aşçı, terzi)... olamasın... Ve elbette kadın neden sadece ve öncelikle bedensel özellikleri ön plana çıkartılırken insanlığı eksiltelen bir insan cinsi, eksik bir cins olarak tanımlansın...

Postyapısalcı feminist Luce İrigaray şöyle soruyor: “Kadınlar neye eşit olmak istiyorlar? Erkekler mi? Bir ücrete mi? Kamusal bir konuma mı? Neye eşit olacaklar? Neden kendilerine değil?” Zeynep Direk’in ifadesiyle, feminizm şimdiye değin kadın meselesini yalnızca bir toplumsal cinsiyet sorusu olarak ele aldığını ve cinsiyet farklılığı sorusunun bizzat feministler tarafından bastırıldığını keşfetmektedir. Cinsiyet farklılığı sorusunun sorulmasıyla da hümanizmin sorgulanmasının da belli bir ölçüde yolu açılmıştır.

Farklılığa vurguda bulunan feminizmden beslenen kadın hareketlerinin kadın sorunları konusunda daha dikkatli ve özenli olmaya çalıştığı kanısındayım.

Annelik ve insan olmak, birbiriyle çelişkili olmaması gereken varlık düzeyleridir. Kadın kendini geliştirmek için anneliğini göz ardı etmek zorunda kalmamalıdır. Postfeminist eleştiriler son derece dağıntık olmakla ve kendi içindeki çelişkilerini korumakla birlikte annelikle bağlı nitelikleri genellikle dik-

kate alıyor artık. (Bu bağlamda kadının annelikle ilgili niteliklerine o eski soyut yüceltici söylemleri çağrıştıracak şekilde aşırı bir anlam yükleme gibi bir problemin oluşmaya başladığı bile söylenebilir hatta.)

Kadınlar arası bir iletişim ve disiplin halinde etkinlikleri ve söylemleriyle bir hareme çekildiği izlenimini veren örgütlenmeler ya da lobcilik faaliyetleri, feminizmi kısıtlayan ya da başlangıç ilkelerinin sunduğu eleştiri ve ideallere aykırı görünen örnekler gibi geliyor bana.

Feminizm, uluslararası bir kadın lobiliğine dönüşükçe bir içine kapanma sıkıntısı yaşıyor. Bir taraftan popülerleşerek geniş kitlelerin gündemine, diline yerleşiyormuş gibi görünüyor feminist eleştiriler ve sloganlar, ama diğer taraftan da seçkinler ve teorisyenler seviyesinde bir tutukluluktan, içe kapanma ile geniş kitlelere açılma süreçleri arasında yaşanan sıkıntılardan, teorilerin kitleler tarafından tüketilirken geçirdiği başkalaşımın oluşturduğu hayal kırıklıklarından ileri gelen bir içe kapanmaya, lobi faaliyetlerine, (“erkek” felsefenin içine düştüğü türde) bir “dil hapishanesine” itilmeye yatkınlaşıyor.

Estetik olgunlaşma ise bir süreç meselesidir ve estetik oluşum, etiğe için bir olgudur. Başörtülülerin estetik algıları içinde buldukları mağduriyet sahnelerinden bağımsız değerlendirilemez. Başörtülüler rüküşlkle suçlanırken, sanki başını örtmeyen kadın nüfusunun tamamına yakınının zevkli giyindiği var sayılıyor.

Tabii feminizm, Müslüman kadınların meselelerini kendi gündemleri ve kurdukları dil açısından tartışma konusunda da bir özeleştirme ihtiyacı içinde. Günümüzde Müslüman dünyanın kadınlarına vaadedilen kurtuluş reçetelerinin içerdiği problemler akademik çevrelerde olsun, farklı seslenme platformlarında olsun inceden inceye tartışılıyor. Bu tür bir tartışmayı uzun yıllar önce Germaine Greer başlattığında, fikirdaşlarının tepkisiyle karşılaşmıştı. Bugün bu tartışmalar daha olağan. Feministler de yekpare değil. Kimi feministlerin ki içlerinde Doğulu ve Müslüman kökenli olanlar da mevcuttur, Doğulu/Müslüman ülkelerdeki kadınların durumunu oku-

ma biçimleriyle, Bush'a Afganistan'a ve Irak'a saldırımları için malzeme sağlayan metinleri bugün 'oryantalist feminizm' gibi bir başlık altında ele alıyor. Bu başlık altında değerlendirilen feminizmin Beyaz Erkek Özne misyonunu üstlenmiş olarak Müslüman kadınların kurtarıcılığına yönelmesi, şu mahut "peçe açma ve keşfetme" operasyonunu içeren sektör amaç, ciddi bir eleştiri konusudur.

Sözde kurtarılacak esir kadınların varlığı, büyük işgallerin ve katliamların gerekçelerinden biri olarak gündemde tutuluyor. Ama o kadınların evleri yağmalanıyor, mahremiyetleri ihlal ediliyor, eşleri ve çocukları ya da kendileri öldürülüyor, sakat bırakılıyor. Burada güç, iktidar, savaş ve benzeri konularındaki feminist eleştirilerin daha önemli sayılan bir amaç uğruna, oryantalist feminist söylem tarafından paranteze alındığını görüyoruz.

6. Gerek kadın gerekse erkek yazarların daha farklı mesele başlıklarını gündemlerinin eteklerine itmelelerine yol açan başörtüsü yasağı gibi bir meselesi var Türkiye'nin. Yukarıda bir yerde 'acı sıçraması'ndan söz ettim. Bu yasakların kadınları olgunlaştırdığı ve kendilerini geliştirmeye sevkettiği söylenebilir. Fakat kadın konusundaki tartışmaların başörtüsü yasaklarının oluşturduğu gündeme kilitlendiğinden söz etmek de mümkün.

Şu da var ki edebî kamuda başörtülü yazarların eserleri, sadece bu yasakların etkileriyle sınırlı kalmayan çok katmanlı bir okuma alanı oluşturuyor günümüzde.

Sözde kurtarılacak esir kadınların varlığı, büyük işgallerin ve katliamların gerekçelerinden biri olarak gündemde tutuluyor. Ama o kadınların evleri yağmalanıyor, mahremiyetleri ihlal ediliyor, eşleri ve çocukları ya da kendileri öldürülüyor, sakat bırakılıyor.

Müslüman kadınların meseleleri bağlamında oluşturdukları dil ve söylemler önemli, etkileyici ve güvenilir. Fakat, dürüst ve tutarlı, eleştirel olduğu ölçüde yapıcı bakmayı bilen Müslüman erkek yazarların Müslüman kadınlar bağlamında yazdıkları metinlerin apayrı bir değeri olmaktadır, olacaktır. Batı dünyasından ve Türkiye'de de laikçi kesimden gelen

eleştiriler nedeniyle, dindarlar kadın meselesi konusunda çok duyarlılar. Dindar kadınların kaleme aldığı edebî ve bilimsel çalışmalar kimlik, aidiyet, feminizm, gelenek, tarih, etik ve estetik, gelenekler ve elbette din gibi başlıklar alanında önemli okuma alanları sunuyor kanımca. Esasında Müslüman kadınlar bizzat -bütün çirkinleştirme söylemlerine ve resimlerine karşılık korudukları, geliştirerek korudukları başörtülü varoluşlarıyla sade olduğu ölçüde iddialı bir cevap ya da açıklama sunuyorlar, gide gide kendini tekrarladığı söylenebilecek sorular ve yargılar karşısında.

7. Bu konuda bir genelleme yapılabileceğini sanmıyorum. Bu biraz da yaşanan şartların oluşturduğu farklı tepki biçimlerine bakılarak yapılan bir okuma. Her hayat farklı bir akışa sahip; kimsenin hayat çizgisi bir diğerini tutmaz. Norveç'te Müslüman olan bir kadının hidayetinin açıklamaları ile Güney Afrika'da Müslüman olan bir kadının açıklamaları çok farklı olabilir. Norveç'li kadın buzlaşmakta olduğunu duyduğu kalbinin talep ettiği sıcak bir aile yuvasına duyduğu özlemden söz edebilir hidayet sürecini anlatırken; Güney Afrikalı kadın ise ırk ayrımcılığı konusunda yaşadığı derin acılarla olgunlaşarak bir arayışa düşmüştür bakarsınız. Diyelim ki Türkiye'de, geniş ailenin feodal kurallarının namus anlayışıyla baskı gören bir genç kızın hidayetinin açıklamasının daha farklı çıkış noktalarına ve açıklamalara sahip olması şaşırtmaz bizi.

Bir tarafta kadınları "etekli şeytan" olarak isimlendirilen, onların fitneye yol açmamaları için sokakları yasaklayan bir din algısı varsa, kadınlar da diğer tarafta çok uç noktalara savrulabilirler.

Feminizmden etkilenme olmadan da duyarlı bir Müslüman kadın, feraset ve basiret sahibiyse, muhakkak ki bu bağlamda mevcut olan problemlerin ayırıcında olacaktır. Ama bu, Müslümanların modernizm karşısında yaşadıkları şokların oluşturduğu bir yeniden yapılanma süreciyle ilgili olduğu kadar, aramızda kalan bir yüzyılın kadın meselelerinin yoğun olarak konuşulduğu ve kadınların konumunun olumlu veya olumsuz açılardan köklü değişimler geçirdiği bir yüzyıl olması gerçeğiyle ilgili bir kavrayış olarak da görülebilir pekâlâ.

Öte taraftan feminist literatürden bir kadın gibi bir erkek de pekala yararlanabilir. Eleştirel, çözümleyici bir kavrayışa sahip olmak önemlidir burada. John

Stuart Mill de en az Mary Wollstonecraft kadar feministti.

8. Dönemi içinde çok ilerici ve aydınlık buluyorum ayeti kerime ve hadislerde kadının yer alış durumunu. Önyargısız bir bakışla İslam'ın kadın hakları ve kadının insanlığı gibi konularda devrimci bir din olduğunu teslim etmemek imkansız. Kur'an erkeklere değil, kadın ve erkeklere birlikte sesleniyor. Kadının konumunu süreç içinde daha da geliştirecek ilkeleri ortaya koyuyor. Kimi hadisleri elbette kendi dönemlerinin şartları içinde, bağlamını dikkate alarak okumak ve temelde gözetilen ilkelerin ayırıcılığına varmak önemlidir. Sahabe kadınlar Hz. Muhammed (s.a.v.) ile hemen her sorunlarını rahat bir dille ve açıklıkla konuşabiliyorlar. Sahabe kadınlarının bugün yakından tanıma şansına sahip olduğumuz önde gelenleri apaydınlık birer fazilet, cesaret ve kişilik örneği. Hz. Ayşe İfk Vakası'nda olsun, (bu savaşa katılma konusunda yaptığı özeleştirilerle birlikte) Cemel Savaşı'nda olsun kişisel tavırlarıyla çıkıyor ortaya. Hz. Hatice, emri altındaki bir erkeğe evlenme teklifi edebilecek kadar kendine güvenen ticaret ehli bir kadın. Hz. Fatma ise babasının annesi ve yardımcısı olarak bilinir. Fatma babasının vefatının ardından Medine'nin muhalif sesi olmuştur, bilindiği gibi.

Bir de Peygamber ocağında yetişmiş bir Zeynep örneği var. "Halife" Yezit'in sarayına esir olarak götürüldüğünde, Yezit'e muhalefetinin gerekçelerini belagatlı bir üslupla ve cesaretle dillendirebilmiş bir kadın o. Ve sonraları da Mekke ve Medine'de susup oturmaktansa, sürgüne gönderilmeyi yeğlemiştir, kardeşi Hüseyin'in Kerbela'da ölümünün hiç kişisel olmayan nedenlerini anlatmayı sürdürmek için.

9. Belirttiğiniz gibi bu değişimin olumlu ve olumsuz yönleriyle karşı karşıya bulunuyoruz. Olumlu değişim: Kendine güvenli, yaşadığı toplumun farkında, bireyselliğinin altını çizebilen bir varoluş düzeyini mümkün kılabilir kadın için, kamu hayatına çıkışı. Fakat geleneksel konumdan bu büyük kopmanın getirdiği problemler de hiç az değil. (Sorumluluk duymak, sorunlara sahip olmayı getirir.)

Annelerinin hayat tarzından büyük ölçüde kopmuş bir kadın kuşağı yoğun olarak son otuz yıl içinde okumaların, dinlemelerin, yorumların ve hayatın içinden yükselen soru ve taleplerin yardımıyla aileyi, evi, evliliği, yeniden tanımlama iddiasına sahip çıktılar. Onlar için mutluluk kamusal alandı ya

da başka bir açıdan kolektif hayatın ve cemaat ilişkilerinin bağlamında aranmalıydı. Toplumsal olanı bireysel olana önelemelerine karşılık evlilik kurumuna eşitle eşit bir birey olarak katılan kadınlar, eşlerini bekledikleri kadar paylaşımcı bulmadıkları, bu nedenle de aile üzerinden topluma yeteri kadar katılamadıkları için hayal kırıklığı yaşamışlardır.

Bu kadınların kızları ise, ideallerindeki erkekten hem geleneksel erkeğin olduğu kadar koruyucu hem de kendilerine hayattaki (kamusal bir yanı olan, aile kurumunun merkezine uzağında bulunan) ideallerini gerçekleştirme konusunda yardımcı olma özelliklerini arıyorlar.

Yeni kuşak genç kızlar bir taraftan babaları gibi aileye hakim, nispeten otoriter özelliğiyle öne çıkan erkekler arıyor, ama diğer yandan, bu erkeğin hayatlarına getirmesi muhtemel kısıtlamaları kaldırmaya yanaşacak gibi görünmüyorlar.

Kadınlar hukuksal, siyasal, kamusal eşitliklerle birlikte erkeklerden kahramanlığın göstergeleri olan himaye, özveri, cesaret gibi nitelikleri beklemeye devam ediyorlar. Erkekler ise sanki kendileriyle her alanda eşit olma iddiasındaki bu kadın tipini bazen kayıtsızlıklarıyla cezalandırıyorlar. Bakırköy'de kapkaççı saldırısına maruz kalan bir genç kızla konuşmuştum. Kapkaç hadisesi yaşadığı sırada çevresinde bulunan erkekler tarafından yalnız bırakıldığını anlatıyordu: "Ameleler vardı yolda, başka erkekler de vardı. Biri olsun ilgilenmedi. İşçiler benim düştüğüm duruma kahkahayla gülüyorlardı."

Yeni kuşak genç kızlar bir taraftan babaları gibi aileye hakim, nispeten otoriter özelliğiyle öne çıkan erkekler arıyor, ama diğer yandan, bu erkeğin hayatlarına getirmesi muhtemel kısıtlamaları kaldırmaya yanaşacak gibi görünmüyorlar.

Kanımcı mesleklerinde kendini kanıtlamış olan genç kızların evlenecekleri erkekte, eski kuşaklar tarafından sorgulanan evin reisliğini üstlenebilecek niteliklere sahip olma özelliğini araması, aile ve evlilik konusunda kuşakların bir döngüsü olduğunu ortaya koyuyor. Bu aynı zamanda aile kurumunun kendini koruma refleksi olarak da görülebilir, zama-

nin kimi şartlarına uyarlanma yönünde, fakat aynı zamanda kendi bünyesel dayanıklılığını artırmaya dönük bir refleks.

Diğer taraftan kamusal alana çıkan kadınların aile kurumuna verdikleri önem nedeniyle yaşadıkları bir zorluk var. Bu biraz da Kemalist eğitimin okul sıralarında ve bayram nutuklarıyla bellettiği borçluluk duygusuyla alakalı bir zorluk... Mükemmel kadınlar olmak, hem aile hayatında hem de kamusal alanda; üstelik bir tür bedensizlikle; bunu gerçekleştirmek gerekirdi... Tanımlanan beden modern, iffetli, Türk (özel hayat içinde Müslüman); kamusal alan için hazırlanan bu beden aynı zamanda kamusal alan çekimi/korkusuyla bir çatışmaya sahne oluyor. Günaha açık, bu nedenle de hem saldırgan bir savunma hali içinde hem de özür dileyici bir korku hali. Orada kınamak, suçlamak, tekfir etmek için beklemede olan bir kurul var; işte orada durmuş, atacağı yanlışı adımı bekliyorlar.

Bir açıdan İslamcılık, kadınla erkeği aynı safta gören, davadan sorumlu olma konusunda kadını da erkekle aynı ölçüde bağlı sayan bir hareketti. Buna karşılık İslamcılığın içinde başlangıçlarda kadının sesinin erkekler tarafından duyulmasının doğru olup olmadığı bile konuşuluyordu.

Hurafelerden beslenen, belki de kadınlara yönelik paranoyak bir korkunun beslediği, kadını lekeleme üzerinden kendi otoritesini onamaya dönük bir eğilim, kaba saba ve bazen de inceltmiş üsluplarla etkisini korumayı sürdürüyor. Bu düşmanlık bazen dışı cilalı fakat içi kof bir kadın hakları savunusuyla örtbas ediliyor gerçi. Kadın cinsini bedenini paramparça ederken kişiliksizleştiren fotoğraflardan vazgeçmeyen 'büyük' gazetelerin iki yüzlülüğünü başka nasıl açıklayabiliriz ki...

10. Olumlu bir etkilemeden söz edebiliriz, bütün sorunlarıyla birlikte. 1980 sonrası İslamcılığının taşıyıcısı, büyük ölçüde başörtülü öğrenciler olmuştur. Bu dönem İslamcılığının pek çok ayırıcı niteliklerinin yanında bir de "feminist" bir karakteri olduğunu dile getiriyorum zaman zaman. Çünkü, yeniden konumlanma arayışının getirdiği bir sıçrama yaşanırken, muhafazakar algılardan kopulmuş ve kamusal

alanda veya özel alanda, İslam'ın kadınla erkeği eşit ölçüde kul ve yol arkadaşı olarak değerlendiren açıklamalarına geri dönülmüştür.

80'li yıllardan itibaren Türkiye'de toplumu ve kültürü etkilemiş güçlü bir dalga olan İslamcılığı diğer dinî hareketlerden ayıran bir özelliği ataerkillik eleştirisidir. Kur'an sık sık atalarının dinini sorgulamadan din edinen insanların ve toplumların yanılabilirliklerine vurguda bulunur. İslamcılığın geleneksel din anlayışına getirdiği eleştirilerden biri, ataerkilliği değişmez bir özellik olarak kabul eden, böylece kadını ilâve cins olarak konumlandırılan bakış açısıdır. Bu bakış açısının tartışmaya açılması sayesinde İslamcı hareket içinde kadınlar, dinî açıdan konumlarını yeniden tespit için bir okuma öğrenme seferberliği başlatmış ve bu bağlamda sorular sormaya imkân tanıyan bir bakış açısı edinebilmişlerdir.

Bir açıdan İslamcılık, kadınla erkeği aynı safta gören, davadan sorumlu olma konusunda kadını da erkekle aynı ölçüde bağlı sayan bir hareketti. Buna karşılık İslamcılığın içinde başlangıçlarda kadının sesinin erkekler tarafından duyulmasının doğru olup olmadığı bile konuşuluyordu. Bütün bunlar İslamcılarının dinî külliyatı okuma ve öğrenilenleri deneme, eleme yoluyla hayata geçirme süreciyle ilgili zorlu, samimi, bazen sakarlıklar arzetsede de temelde yürekli çabalarının tezahürleri olarak görünüyor bana. ■